

FELSEFİ BİR İNCELEME: AŞKIN SONSUZ GÜCÜ

Sevgi DOĞAN*

Aşkın "Gerçeklik(i) ve doğruluk(u) için korkma"¹

Özet

Bu çalışma aşkın kapitalizmde mümkün olup olmadığını sorgulamaktan ziyade aşkın kapitalizme rağmen nasıl var olduğunu Hegel'in köle efendi analizindeki diyalektik yöntem aracılığıyla 'karşılıklı tanınma' kavramsallığı içerisinde çözümleyecektir. Bu çözümlemeden önce Marx'ın kavramları çerçevesinde 'aşk' kavramının analizi yapılacaktır. Bu bağlamda Marx'ın "şey" ve "ilişki" gibi önemli kavramlara yaklaşımı, ekonomi politikle bağlantı içerisinde tartışılacak temel kavramlar olacaktır. Bir başka ifade ile 'aşkın' insani bir duygu olarak kapitalizm ile ilişkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Aşk, kapitalizm, köle-efendi diyalektiği, "şey", "ilişki", Hegel, Marx, akıl, duygu, "karşılıklı tanınma".

(A Philosophical Investigation: Absolute Power of Love)

Abstract

This study analyses how love exists in despite of capitalism through the dialectical method in Hegel's master-slave analysis within the concept of "mutual recognition" rather than to question whether love is possible or not. Before this inquiry, the concept of love is going to examine within the framework of Marx's own concepts. In this regard, his basic aspects to the concepts such as "thing" and "relationship" will be fundamental discussing concepts within their link to the political economy. In other words, the relationship of love as a human feeling to the capitalism will be researched.

Key Words: Love, capitalism, master-slave dialectic, "thing", "relationship", Hegel, Marx, reason, feeling, "mutual recognition".

* Dr.

¹ J. C. Friedrich Von Schiller, *Letters Upon The Aesthetic Education Of Man*, 27'inci yani son mektuptan alıntılanmıştır. "Do not fear for reality and truth." (Makaledeki çeviriler genellikle belirtilmediği sürece makalenin yazarına aittir.)

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2015 Bahar, sayı: 19, s. 291-310
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

Giriş

Öncelikle konuya, genel olarak yazının çerçevesini belirleyecek olan kısa bir girişle başlamak istiyorum. Kapitalizm ile aşk ilişkisi belki de bazılarınıza biraz garip gelebilir. Ne alakası var gibi sorular aklımızı kurcalayabilir. Lakin kafadaki bu sorulara hemen şu belirlenimle ve sebeplerle cevap vermek şimdilik yeterli olacaktır. İçinde bulunduğumuz dönemin bütün kavramlarının, ne kadar somut olduğu zannedilirse edilsin, Karl Marx'ın kavramları ve dolayısıyla onun felsefesi içerisinde değerlendirmek, açık kılmak ve böylece üzerindeki *yalancı, sahte* örtüyü kaldırmak gerektiğini özellikle vurgulamak isterim. Aşk kavramı da böylesi bir incelemeye tabi kılınması gereken önemli bir kavramdır. Aşk kavramının incelenmesinin diğer bir sebebi ise, çağımızın bir ihtiyacı olarak aşkın felsefesi, elbette bize unutturulmuş bir duygu olan 'aşk' teriminin üzerine yeniden düşünme, analiz etme ve dolayısıyla 'hatırlama' gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu konudaki yöntem ise Marx ve G. W. Friedrich Hegel felsefesiyle doğrudan ilişkili olacaktır.

Marx, Arnold Ruge ile mektuplaşmalarından² birinde çıkardıkları derginin (Alman-Fransız Yıllığı, 1844) amacını ifade ederken eleştirel felsefeyi, ona özgü olan mücadeleyi ve ona özgü olan tutkuları, arzuları ve istekleri açık kılınmasının kendi zamanlarının görevi olduğunu ifade eder. Bunu hem kendileri hem de dünya için yapılması gereken bir iş olarak görür. Biz de Marx'ın genç dönemindeki eleştiri temelli yaklaşımını kendimize yol gösterici olarak kabul edeceğiz; bunu dünya ve kendimiz için yapılması gereken bir iş olarak görüp konuya bu şekilde yaklaşacağız.

Öyleyse şu sorularla başlayabiliriz; kapitalizmin kısılcacında olan sermayenin ayakları altında deforme edilen doğa mı sadece? Yahut sömürüyle adı eşleşen toplum mu? Yoksa her gün yeni bir buluşla sermayedarlara yol açan teknolojinin kendisi mi? Peki ya duygularımız ya 'aşkımız' bizim hiçbir zaman dışında olmadığımız bu kısılcacın içinde değil mi?

Asıl sorulması gereken sorulardan biri de bu sürecin nasıl başladığıdır. Yani aşk nasıl oldu da kapitalizm tarafından yeniden biçimlendi? İşte bu noktada aklı merkeze koyan felsefecilere dikkat çekmek isterim.

Şöyle ki, felsefeden Kant'ın özellikle dışlama çabasında olduğu duygular yani tutkularımız, eğilimlerimiz, arzularımız, endişelerimiz, bir başka deyişle, öznelliğe dayanan bu hissiyatlar, aklın kâbusları, -Kant'ın deyimiyle- iyileştirilemez kanserler olarak zihnin inanılmaz düşmanlarıdır. Bu tutkulardan bu kadar çok kaçmasının nedenini anlamak çok da zor olmasa gerek, en basitinden diyebiliriz ki, bütün bu kaçışların nedeni sadece aklı öznellikten kurtarmak değil fakat aynı zamanda acıdan kaçınmanın da en keskin sebebidir. Belki de bütün insanlık tarihinin "acıdan kaçınmanın" tarihi olduğunu söyleyerek tarihe ait bir tanımı da biz ekleyebiliriz, en

² Marx tarafından Ruge Eylül 1843 yılında yazılır. Marx ve Ruge 1844 Şubat ayında Paris'te Alman-Fransız Yıllığını (*Deutsch-Französische Jahrbücher*) basmaya başlarlar. Ancak dergi sadece iki kere basılır.

azından buna dayanaklarımızın tarihteki yaşanmış olaylar ve bilhassa felsefedeki belirlenimler, tanımlar, sistem kurma çabaları gösterge olarak karşımızda duruyor.³ Yani akıl ve duygular arasında bir uyum kurma çabası sadece bireysel—kişisel—yaşamın kendisinde değil fakat aynı zamanda sosyal ve siyasal yaşamda da bu duyguları dengede tutma çabaları var olmuştur. Bu dengede tutma çabalarının nedeni, ya herhangi birinin (yani akıl ya da duygulardan herhangi birinin) üstünlüğü veya diğerinin yok sayılmaya çalışılmasıyla, iki farklı özelliğe sahip yetinin çatışmasından kaynaklanır.

1. Hangi Anlamda Aşk?

Hangi anlamda aşktan bahsettiğimizi şimdiden belirtmekte fayda var. Aşka farklı farklı yaklaşımlar, tanımlar var olmakla beraber “aşkın” bir hissiyat, bir duygu durumu olduğu ve dolayısıyla aklın sınırlarının dışına itilen bir nitelikte betimlendiğini biliyoruz. Bu makalede aşk kavramını bir duygu durumu, bir duygulanış yani bir *ilişkilene* biçimi olarak değerlendireceğiz. Meselemiz aşk olduğunda uğranılacak en doğru nokta Romantikler olsa gerek. Schiller’in alıntısından yaptığımız ufak bir değişiklik esasında dönemimizin aşka dair korkusunu, doğru bir ifade ile onun doğruluğuna, gerçekliğine olan dayanılmaz endişesini yansıtır.

Günümüzde aşka ya da sevgiye getirilen yaklaşımlardan birinde Laura Kipnis *Love in the 21st Century: Against Love* [21.yüzyılda Aşk: Aşka Hayır]⁴ adlı makalesinde (daha sonra kitap olarak çıkmıştır), sevginin yahut aşkın “düşünceler ve hayatla ilgili kararlar üzerinde muazzam bir güce”

³Bu konuya daha ayrıntılı olarak konumuzla dolaylı—belki de doğrudan—ilişkili olduğundan daha sonra değinilecektir.

⁴ <http://www.nytimes.com/2001/10/14/magazine/love-in-the-21st-century-against-love.html>. (Erişim: 23.04.2015)

Ayrıca bkz: Laura Kipnis, *Aşka Hayır*, Kapital Medya Hizmetleri, 2007. Makalesinde farklı dönemlerde aşk yaklaşımlarını ele alan Kipnis’in açıklamalarını kısaca değinerek aşkın tarihsel süreçte nasıl algılandığına göz gezdirmiş oluruz. Kipnis Yunanlıların aşkı düzensiz ve tercihen kısa bir deneyim olarak değerlendirdiklerini dile getirir. Saray aşklarının hükümdarlığını sürdürdüğü dönemde ise aşk, gayrimeşru ve genellikle ölümcül bir şey olarak görülmüştür. “Tutku acı çekmek anlamına geliyordu: mutlu son kültürel imgede hâlâ var değildi.” 12. yüzyılda sevgiliyi görme ve onunla konuşma olasılıkları kesin olarak aşk duygusunu zedeleyecek ve azaltacaktı. Kipnis mutlu sonla biten aşkların 17.yüzyıla kadar romantizm sözlüğüne hâlâ girmediğini yazar. 18.yüzyıldan önce, evlilikler, aileler arasında iş anlaşmaları olarak görülmüyordu. Evleneceklerin meseleyle ilgili çok az söz hakları vardı. Yani böylesi bir dönem, diyor Kipnis, ailenin öncelikli olarak oedipal gerilimlerin bir ortamı olmaktan çok üretimin ekonomik birliği olduğu bir dönemdir. Bazı tarihçiler ise Kipnis’in anlatımına göre romantik aşkı, roman okuma modasıyla 18.yüzyılın sonunda harekete geçen öğrenilmiş bir davranış olarak değerlendiriyorlardı. Ancak tarihçiler bu konuda bir uzlaşım içerisinde değillerdir Kipnis’in açıklamasına göre. Çünkü Kipnis’e göre kimileri sonsuz ve değişmeyen bir öz gibi aşk hikâyeleri anlatırken diğerleri boğucu toplumsal gelenekler üzerindeki gelişim anlatısı olarak görürler. Laura Kipnis’in sorduğu temel soru “Modern aşk gerçekten bizi özgür mü kılar?” sorusudur.

sahip olduğunu ifade eder. Tolstoy benzer bir yorumu *On life* [Yaşama Dair] adlı çalışmasının bir alt başlığında, "Love is the only full activity of the true life"⁵ [Aşk, gerçek yaşamın en yüksek tek etkinliğidir], sevginin bir etkinlik olduğunu dile getirir. Tolstoy aşkın yahut sevginin bir tür fedakârlık, özveri olduğunu sözlerine ekler. Tam da bu özveri olduğunda aşk ya da sevgiden bahsedebileceğini söyler. "Arkadaşlarımız için hayatlarımızı ortaya koymamıza neden olan sevgiden, aşktan başkası değildir."⁶ Tolstoy'a göre sevgi yahut aşk denilen duygu öyle bir güçtür ki, insan kendi zamanını ve gücünü diğerine verdiğinde, kendi bedenini sevilen bir nesne için feda ettiğinde ve ona hayatını verdiğinde o zaman bütün bunlar sevgi, aşk olarak kabul edilebilir. Ona göre sadece böylesi bir sevgide aşkın bize vereceği ödülü ve iyiyi bulabiliriz.⁷ Hegel ise aşkı, yahut sevgiyi ne sınırlayan ne sınırlanan bir şey olarak görür. Hegel için kısaca aşk yahut sevgi hiç de öyle sınırlı bir şey değildir. Ve onun bir duygu olduğunu da açıkça ifade eder. Ancak "diğer tekil duygular arasında tek bir duygu değildir." Çünkü ona göre "tek bir duygu sadece bir parçadır ve bütün yaşam değildir." Bu noktada Hegel "tek bir duyguda mevcut olan yaşam engelleri yok eder ve kendisini bu çeşitliliğin bütünlüğünde bulmak amacıyla duyguların çeşitliliğinde kendisini dağıtana kadar ilerler"⁸ der. Gördüğümüz gibi Hegel aşkı yahut sevgiyi yaşamın bütününe yayan bir yaklaşım içerisinde yer alarak, tek bir duygu durumundan ayırıp baştan beri bir güç olarak görülen aşkı yahut sevgiyi onaylamaktadır. Aslında hem Tolstoy'un hem Hegel'in sevgiyi, aşkı yaşamla ilişkilendirdiğini, yaşamın gücü kıldıklarını çıkarabiliriz rahatlıkla.

Yeniden günümüze gelerek Renata Salecl'in bu konudaki görüşlerine bakarsak, Lacanian Women 2010 konferansında "Love between Market and Religion" [Piyasa ve Din arasında Aşk]⁹ başlığıyla verdiği bir konuşmada, "aşkın değerli bir şey" olduğunu dile getirir. Aynı zamanda aşkı bir tür demokratikleşmeyle özdeşleştirir. Yani herkes ona sahip olabilir, herkesin aşık olma şansı vardır. Aşkın dolaylı, doğrudan bir algı, duygu olduğunu söyler. Ancak kapitalist çağda aşkı bir duygu durumu olarak bilmemize rağmen Renata Salecl onu rasyonalize etmeye ve hesap etmeye çalıştığımızı, hesaplamayı kullandığımızı söyler. Bunu aşkı bulmak için kullanılan araçları örnekleyerek açıklar: örneğin interneti, piyasayı kullanırız aşkı bulmak için. Piyasa örneğine "evlilik programlarını" verebiliriz. Her şey önceden akılsallaştırılmış, belli çerçeveler ve ilkeler doğrultusunda bir sistem kurulmuş, ideal eş mantıksal çıkarımlar sonucunda matematiksel hesaplamalarla, hiçbir şansa açık kapı bırakmadan belirlenmiştir.

Psikanalizde aşktan daima arzu (*desire*) ve dürtüyle (*dirve*) ilişkili olarak bahsedildiğini söyleyen Salecl, Lacan'ı bu noktada devreye sokar.

⁵ Tolstoy, "On Life", *The complete works of Count Tolstoy*, cilt. XVI, Çev. Leo Wiener, Boston: Dana Estes Company Publishers, ss. 339- 341.

⁶ A. g. e., Tolstoy, "On Life", s. 339.

⁷ A. g. e., Tolstoy, "On Life", s.339.

⁸ G. W. F. Hegel, "Love", *The Hegel Reader*, ed. Stephen Houlgate, Blackwell Publishers, 1998, ss.30-33.

⁹ <http://actumaths.com/video-portal/fr/video/lq462u0FJXQ/Lacanian-Women-2010-Professor-Renata-Salecl-Part-4-of-4>

Lacan, ona göre, bir biçimde aşkı arzu ve dürtü arasında olduğunu düşünür. Lacan aşık olduğumuzda genellikle karşımızdakini, sevileni bir bütün olarak algıladığımız görüşündedir. Bu da aslında daha sonrasında da göreceğimiz gibi Hegelyan bir yaklaşımdır. Yani o kişide kendisinden daha fazla ne olduğunu bulmaya çabalarız.¹⁰

Arthur Rimbaud ise kişisel olarak yayınladığı tek eseri olan *A Season in Hell* çalışmasının “Birinci Hezeyan” bölümünde “aşkın yeniden icat edilmesi gerektiğini”¹¹ dile getirir. Ben aşkın yeniden icat edilmesi gerekliliğinden çok aşkın varlığına dair vurgunun yeniden yapılmasından yanayım. Var olan ve değişen sistemin içinde aşkın belki yeniden icat edilmesi noktasında Rimbaud’a katılabilirim. Aynı vurguyu Alain Badiou, *Aşka Övgü*¹² çalışmasında kapitalizmin geldiği noktadan bakarak ve aşkın kapitalizm içerisinde ve onun teknolojik desteğiyle oynadığı role vurgu yaparak aşkın yeniden icat edilmesini gerekli görür. Günümüzde tartışılan bütün bu görüşler, kanımca, bir biçimiyle aşkı kapitalizmin pençesinden kurtarma çabalarıdır.

2. Yönteme bir bakış

Aşkın sömürüsü sadece ‘sömürüye’ karşı olan çevrelerde değil, hatta bilhassa orada, daha liberal, anarşikler arasında hâkimiyetini derinden hissettirir. Dolayısıyla bu noktada, *Philosophische Untersuchungen [Felsefi Soruşturmalar]*¹³ adlı çalışmasında, felsefi sorunlara ya da sorulara bir terapi şeklinde yaklaşmak gerektiğini, ileri süren Wittgenstein’in bu belirlenimini dikkate alacağız, her ne kadar bu araştırmamızı ‘metafizik’ bir kavram olarak değerlendireceği aşk terimi dolayısıyla boş göreceksin olsa da.

1801-2 yılları arasında, döneminin bir mecmuası olan *Kritisches Journal der Philosophie*¹⁴ [*Felsefe Eleştiri Dergisi*’nde] Hegel, döneminin felsefecilerinden birinin çalışmasına dair yazdığı bir makalesinin başında, felsefenin artık gözlerini karanlık bürümüş filozoflar üzerindeki iki bin yıllık örtüyü kaldırma vaktinin geldiğini söylediğinde cümlesini şöyle sonlandırır:

¹⁰ Burada çok fazla Lacan’a girilmeyecek ancak aynı konu çerçevesinde başka bir makalenin konusu olarak incelenmeye değerdir. Aksi takdir de konumuzdan sapma riskini taşımaktadır. Çünkü yapılması gereken en doğru şey, doğrudan Lacan’ın metinleri üzerinden ilerlemek olacaktır. Özellikle Hegel diyalektiğinin izlerini görebileceğimiz *An Intervention on the Transference* (1951) çalışmasına bakmak gerekir.

¹¹ Bkz: <http://www.mag4.net/Rimbaud/poesies/Virgin.html> (Erişim: 23.04.2015)

¹² Alain Badiou, Nicolas Truong, *Aşka Övgü*, Can Yayınları: İstanbul, Çev. Orçun Türkay, 2011

¹³ Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, çev. G. E. M. Anscombe, Basil Blackwell, 1958, paragraf 255: “The philosopher’s treatment of a question is like the treatment of an illness.”

¹⁴ *Kritisches Journal der Philosophie* 1801-2 kışında Schelling ve Hegel tarafından yayınlanmaya başlayan felsefe dergisi. (*Goethe: The Poet and the Age. Revolution and Renunciation, 1790-1803*, Nicholas Boyle, Oxford University Press, 2000, s.712)

“Sabır sonsuz değildir.”¹⁵ Hegel kuşkusuz, çok anlamlı bir şey için bu ifadelerde bulunur, felsefenin artık hakikati görmesi gerektiğini söyleyerek bu karanlıktan çıkmasını salık vermektedir. Bunu günümüzün aşka dair bakışına uyarladığımızda ise yirmi birinci yüzyılın aşk konusunda sabırlı olmadığını yani emekle paralellik gösteren anlayışın sabırsızlıkla yıkıldığını yahut zarar gördüğünü söylemek gerek. Aşka dair bu karanlık perdenin kaldırılması dolayısıyla felsefeye düşmektedir. Peki, bu nasıl yapılacaktır? Aşkın var olduğu sistemin bir eleştirisi yapılarak. Yani kapitalizm bu kavramı nasıl şekillendiriyor temel soru bu olacaktır.

Genel bir çerçeve içerisinde kapitalizme baktığımızda, kapitalizm bireyi üreten ve tüketen olarak, Marx'ın özellikle *Grundrisse*'de belirttiği gibi, ikiye ayırmaktadır. Ancak bu Hegel'in kavramlarıyla ne “kendisi için” üretim ne de “kendisi için” tüketimdir; bu “bir başkası için” yani sermayedar için üretim ve tüketimdir. Kapitalizm kendi ruhunu aşka, duygulara, insanlığın ta derinlerine kadar nüfus ettirmiştir. Bir süre sonra biz bile onun söylemlerinin savunucusu haline geliriz. Aşkın imkânsızlığına yapılacak kimi itirazlarla bu belirlenim kanıtlanmış olacak gibi görünüyor. Buradaki amaç, onun imkânsızlığına ya da olasılığına dair fal analizleri olmayacaktır elbet. Dolayısıyla makale, Marx'ın yöntemini temel alacak böylece diyalektik bir yol izleyecektir.

Şimdi yukarıdaki belirlenimden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz, kapitalizm duyguları kısıncasına alır, onların yaşanmasına izin vermez. Bunu nasıl yapar sorusuna şöyle cevap vermek mümkün gibi görünüyor: Aşkı yaşayacak alan bırakmadığı gibi aşkı yaşayacak vakitte vermeyerek. Vakit ve mekân aşkın tahribatına yol açan iki kavram ve bu iki kavram kapitalizmin kısıncasında sıkışmış durumda. Kapitalizm bize sadece vakit olarak “tüketeceğimiz” vakit ve mekân olarak alışveriş yerlerini yani tüketim mekânlarını sunar. Kapitalizm kendini, ruhunu o kadar çok içimize işler ki biz bile farkına varmayız onu yaşarken. Bize en büyük liberal söylemini aşlar: *özgür birey!*

Bu çalışma aşkın kapitalizmde mümkün olup olmadığını sorgulamaktan ziyade aşkın kapitalizme rağmen nasıl var olduğunu Hegel'in köle efendi analizindeki diyalektik yöntem aracılığıyla ‘karşılıklı tanınma’ kavramsallığı içerisinde çözümleyecektir. Bu çözümlemeden önce Marx'ın kavramları çerçevesinde ‘aşk’ kavramının analizi yapılacaktır. Marx'ın “şey” ve “ilişki” gibi önemli kavramlara yaklaşımı, ekonomi politikte bağlantı içerisinde tartışılacak temel kavramlar olacaktır. Bir başka ifadeyle ‘aşkın’ insani bir duygu olarak kapitalizmle ilişkisi incelenecektir.

Birinci Adım: akıl ve duygular

Öncelikle doğrudan konuya temas etmeden, sistem kurma çabalarına ve bu çabaların acıdan kaçınmanın bir sonucu olduğuna dair belirlenime dolaylı olarak konuyla ilişkisi bağlamında kısaca değinmekte fayda var.

¹⁵Walter Kaufmann, *Hegel: A Reinterpretation*, Doubleday Anchor Book, Garden City, New York, 1966, s. 63.

Sistem kurma çabaları elbette doğrudan akılsallaştırma ya da rasyonelleştirmenin kendisiyle alakalı. Yani bu rasyonelleştirme de modernizmin Descartes ile başlayan sürecine denk gelir. Her şeyi, aklın sınırları içerisinde, duyguları işin içine karıştırmadan 'mantıksallık' dediğimiz kavramın çerçevesine sokmak, işte sistemleştirme, sistem kurma dediğimiz şey buna denk gelmektedir. Esasında yer ve gök, (bu bağlamda maddi olan ve ruhsal olan) arasındaki ayrım yani göklerin mutlaklığı (mitolojilerden, Tanrıların ölümsüzlüğü örneğinde mesela) ve yerlerin ölümlülüğü, yerini aklın sınırsızlığı ve duyguların geçiciliği durumuna bırakır. Aklın sınırsızlığı Tanrıların sınırsızlığına özdeş hale gelir.

Burada verilebilecek en somut örnek tek tanrılı din olan Hıristiyanlıktır. Hegel, olgunluk döneminin ilk çalışmasında¹⁶ yani *Phänomenologie des Geistes*'ın (*Tinin Fenomenolojisi*'nin) (1807)¹⁷ sonlarında modern zamanların dini bir inancı olan Hıristiyanlığın, (Mutsuz Bilinç anlayışı bağlamında) dayandığı temel duygunun şöyle ifade edildiğini yazar; "Tanrı öldü."¹⁸ 19.yüzyılın sonunda başlayan yıkım 20. yüzyılda daha sert biçimiyle devam etmiş ve bu kaçınılmaz olarak insani duyguların tahribatıyla sonuçlanmıştır.

Bu din, yani Hıristiyanlık, yer ve gök imgeleminin birbiriyle olan ilişkisini daha net gösterecektir. Böylece bu mutlaklaştırmanın sistem kurma ve felsefeyle ilişkisi, bizim açımızdan daha açık hale gelecektir. Söylemeye çalıştığım şey tanrılar tek bir tanrıya indirgindikten sonra sıra tanrının çok uzaklarda olmadığına gelir. Bu noktada Marx babasına yazdığı mektupta¹⁹ sözü edilen konuyu Kant ve Fichte'nin idealizmine değinerek az

¹⁶ Her ne kadar filozofları dönemlere ayırmanın kimi zaman sorunlu olduğunu ya da sorunlara neden olabileceğini düşünsem de, yöntemsel ve tarihsel bir yaklaşım olarak bunu yapmakta bir sakınca görmüyorum.

¹⁷ G. W. F. Hegel, "Phenomenology of Spirit", *The Hegel Reader*'dan, Yayına hazırlayan: Stephen Houlgate, Blackwell Publishers, 1998.

¹⁸ "Dieses weiß, welche Bewandtnis es mit dem wirklichen Gelten der abstrakten Person und ebenso mit dem Gelten derselben in dem reinen Gedanken hat. Es weiß ein solches Gelten vielmehr als den vollkommenen Verlust; es selbst ist dieser seiner bewußte Verlust und die Entäußerung seines Wissens von sich. – Wir sehen, daß dies unglückliche Bewußtsein die Gegenseite und Vervollständigung des in sich vollkommen glücklichen, des komischen Bewußtseins ausmacht. In das letztere geht alles göttliche Wesen zurück, oder es ist die vollkommene *Entäußerung der Substanz*. Jenes hingegen ist umgekehrt das tragische Schicksal der an und für sich sein sollenden *Gewißheit seiner selbst*. Es ist das Bewußtsein des Verlustes aller *Wesenheit in dieser Gewißheit* seiner und des Verlustes eben dieses Wissens von sich – der Substanz wie des Selbsts; es ist der Schmerz, der sich als das harte Wort ausspricht, *daß Gott gestorben ist.*"
İnternet:[http://www.zeno.org/Philosophie/M/Hegel,+Georg+Wilhelm+Friedrich/Ph%C3%A4nomenologie+des+Geistes/C.+\(CC\)+Die+Religion/VII.+Die+Religion/C.+Die+offenbare+Religion](http://www.zeno.org/Philosophie/M/Hegel,+Georg+Wilhelm+Friedrich/Ph%C3%A4nomenologie+des+Geistes/C.+(CC)+Die+Religion/VII.+Die+Religion/C.+Die+offenbare+Religion)

(ayrıca bakınız: *Hegel's Phenomenology of Spirit*, J. N. Findlay'ın önsözüyle çev. A. V. Miller, Oxford University Press, 1977, §752. s.454-55)

¹⁹ Marx 10 Kasım 1837 yılında Berlin Üniversitesi'nde öğrenci olduktan hemen sonra babasına bu mektubu yazar. Bu mektupta, Marx'ın hayatında bahsi geçen dönemde, kendisiyle aynı şehirden eşi olacak Jenny von Westphalen ve Hegel'i iki önemli figür

çok dile getirmiştir. Marx şunları ifade eder; “Kant’ın ve Fichte’nin idealizmiyle bu vesileyle karşılaştırdığım ve beslendiğim idealizmden, gerçeğin²⁰ ta kendisinde fikri (ideayı) arama noktasına kadar ulaştım. Eğer daha önceden tanrılar dünyanın ötesinde oturuyorlardıysa şimdi bu tanrılar dünyanın merkezi haline geldiler.”²¹

Yani İsa sayesinde tanrı gökten yere indirilir. İnsan merkezli bir anlayış daha somut ve belirgin hale gelmiş olur. Tanrı insanın ötesinde, insanın bulunduğu yerden ötede değildir. Tanrının mutlaklığı ve sınırsızlığı, insanın ölümsüzlük ve sınırsızlık umuduyla bütünleştirilir. İnsan ve tanrı arasındaki fark gizliden gizliye yok edilmiştir. Bu Hegel’in belirlenimiyle tanrının ölüm haberidir bir nevi. Ama başka bir biçimiyle de doğum sancıları! Ancak bu sadece bir yanılsamadan başka bir şey değildir. İnsanları kontrol altına almanın bir başka biçimidir.

Tanrıyı yeryüzüne indirmek o kadar da basit olmamıştır. Basit olmadığı kadar o kadar da sorunsuz kalmamıştır. Tanrı yeryüzüne indi insan figürüne büründü, gücünü insandan aldı ama insana da şunu hatırlattı “senden hâlâ daha öteyim.” Bu noktada şu soru kaçınılmaz olarak sorulacaktır: İnsanda tanrı figürü nasıl şekillendi? Akla sınırsızlık kavramı verilerek. Duygulara geçicilik ve hakikatten uzak olma belirlenimi yüklenerek.

Böylece felsefe tanrıyı bu akıl içerisinde kanıtlama çabalarına girişti ve insana kendisiyle yani akli aracılığıyla her şeyi keşfetme şansı verdi. İnsanın içindeydi her şey, bu aslında sadece basit bir inanç sorunu değildi elbet. Genel olarak baktığımızda, bu bütün bir düzene, yani insanlar arasındaki ilişkiden toplumla olan ilişkiye hatta siyasetle olan ilişkiye kadar yansır. Yani daha açık kılırsak; tıpkı tanrıların herkesin tanrıları olması yani topluluğun tanrıları olmasından, sadece bireyin kendi başına dolayimsız ilişki kurabileceği bir tanrıya indirgenmesi gibi, insan içsel bir varlığa indirgenmiş, bir başka ifadeyle daha toplumsal olan bir ilişkiden koparılmıştır. Aynı şekilde birey de diğer insanlardan koparılmış ve yalnız bir varlığa indirgenmiştir. İlişkilerinden koparılmış, dolayimsız hale getirilmiştir. İlişki dediğimiz şey aynı zamanda duyguyu doğurur. Bir şeyle ilişki halindeyseniz onunla duygusal bir bağınız var demektir. İster bu ilişki nefret duygusuyla kurulsun isterse hayvani duygunuzla yani ihtiyacınızı gidermek üzerinden isterse aşk ve büyük bir sevgiyle kurulsun, en nihayetinde duyguyla ilişkilidir. Yani ilişkiyi tanımladığımızda iki ögeyi hesaba katarız: 1) en az iki birey yahut birey ve karşısında herhangi bir şey

olarak görürüz. Mektubunda felsefeye ve özellikle Hegel felsefesine olan ilgisinden bahsetmektedir. Bu iki figürden birinin aşkı daha sonra bütün yaşamını beraber geçireceği eşi olur ve ikincisinin yani Hegel’in büyüğü ise onu Marksizm’e yani “tarihsel maddeci bir felsefeye” götürür.

²⁰ Burada “reality”ye karşılık gelen gerçeklik kavramının Marx tarafından maddi dünya yani dış dünya, algılanabilir dünya olarak görüldüğünü düşünüyorum.

²¹ Karl Marx, “Discovering Hegel (Marx to his father),” in *The Marx-Engels Reader*, ed. Robert C. Tucker, W.W. Norton & Company, New York, Londra, 1978, s.7 (çev. yazara ait). Burada Marx’ın ideayı gerçekliğin kendisinde aramaya ulaştım dediği Hegel felsefesinden başkası değil diye düşünüyorum.

(devlet, toplum, kurum vesaire); 2) duygu. Bunlar ilişkinin yitirilen iki önemli ögesidir. İlişkiyi insani yapan şey, sadece akıl olarak algılanmaya başlanmıştır oysa insan akıl varlığı olmasının ötesinde acı çeken de bir varlıktır. Acı çeken varlık olması nesnesiyle olan ilişkisinden kaynaklanır. Marx kendisi bir başkası için nesne olmayan ve kendisi bir nesneye sahip olmayan bir ilişkinin ya da bu temelde kurulu olmayan bir ilişkinin var olmadığını yahut nesnesiz böylesi bir varlığın yalnız bir varlık olacağını *El Yazmaları*'nda dile getirir.²²

Tam bu noktada asıl sorun ortaya çıkar; akla bu kadar mutlaklık yüklemek bütün yargılama yetkisini ona devir etmek insani olanın yani duyguların yitirilmesine ya da bir kenara atılmasına yol açar. Bu da kapitalizm tarafından çok iyi kullanılır. Burada şunu fark etmek ve dile getirmek çok önemlidir; Marx hiçbir zaman insanı, bir akıl varlığına ya da Feuerbachçı anlamda ya da ondan öncesinde Hegelci anlamda öz-bilinç varlığına indirgememiştir. Elbette Marx insanın hayvandan öz-bilinç yahut bilinç varlığı olarak ayrıldığını inkâr etmediği gibi bunu dile de getirir. Fakat Marx için esas olan şey insanın bir *etkinlik varlığı* olması ve bu etkinliğini de sosyal ortamda gerçekleştirebilmesidir. İşte öz-bilincin ya da bilincin ortaya çıktığı yer bu etkinliğin farkında olmasında yatar. Demeye çalıştığımız şey Marx çok açık olarak şunun farkındaydı, aklın merkezde olduğu aydınlanma döneminin getirdiği sorunları çok iyi kavramıştı.

Marx bu sorunun teori ve pratik arasında derin bir uçuruma neden olduğunun bilincinde olarak özellikle insanın bir etkinlik varlığı ve dolayısıyla bir *ilişkiler varlığı* olduğunu birçok yerde dile getirmiştir.

Demek ki insanları sadece akıl varlığına indirgemek duyguların yitirilmesine, insanın duyumsayan, duyularıyla var olan bir varlık olduğunun tanımdan silinmesi anlamına gelmektedir. Marx'ın dediği gibi duyularla donatılmış olmak gerçek olmak demekken akıl varlığı yapılan insan sadece hayal eden ve imgeleyen yani düşünce varlığına indirgenmiştir. Aşkta insani bir duygu olarak ve yukarıda yapılan tanımlar gereğince yalancı ve sahte bir duygu durumu, bir duyum durumu olarak aklın uşağı biçiminde var olur.

İkinci Adım: Marx'ın belirlenimleri; "ilişki" ve "şey" ayrımı

"Eğer sen karşılıklı sevgi uyandırmadan seversen, yani senin sevgin sevgi olarak karşılıklı aşk, uyandırmazsa, eğer seven insan olarak senin yaşamsal belirtin ile sen kendin *sevilen* insan

²²"Ben bir nesneye sahip olur olmaz, o nesne de bana nesne olarak sahip olur. Ama *nesnel olmayan* bir varlık, gerçek olmayan, duyular olmayan, sadece düşünülmüş, yani sadece imgelenmiş bir varlıktır, bir soyutlama varlığıdır. *Duyularla donatılmış* olmak demek, gerçek olmak, duyuların nesnesi, *duyulur* nesne olmak, demek ki kendi dışında duyulur nesnelere, duyuların nesnelere sahip olmak demektir. Duyulara sahip olmak, *acı çekmek* anlamına gelir." Karl Marx, *1844 Ekonomi ve Felsefi El Yazmaları*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, s. 225-226.

durumuna dönüştürmüyorsan, senin aşkın erksizdir ve bu da bir mutsuzluktur.”²³

Bu bağlamda şimdi ‘aşk’ kavramı bir duygu durumu olarak ‘ilişki’ kavramı içerisinde Marx’ın ilişkiden anladığı çerçeve bağlamında ortaya konulacaktır. Aşka ‘şey’ ve ‘ilişki’ olarak getirilen yaklaşımın anlamı ve ayrımı nedir?

Marx *Grundrisse’de, Kapital’de* ve daha erken dönem yazılarında 1844 *El Yazmaları’nda* mesela, ve başka yerlerde sermaye, para, üretim, dağıtım, tüketim gibi ekonomi politiğin kavramlarından bahsederken, onlara basit bir “şey” olarak bakılmaması gerektiğine özellikle vurgu yapar. Bunlar “şey” değilse nedirler? Marx tam da bu noktada klasik ekonomistlerden ayrılır. Çünkü klasik ekonomistler bunlara sadece kavram olarak, şey olarak yaklaşmışlardır. Oysa Marx’a göre bu anlayış sadece boş ve soyut kalır. Mesela Marx için sermaye her zaman var olmuş bir şey değildir. Bu belirlenimiyle Smith, Ricardo ve John Stuart Mill’den ayrılır. Bu anlamda Marx sermayenin içinde doğduğu ilişkiler bağlamında var olduğunu ifade eder. Ancak sermayenin üretimin bir aracı olduğuna dair klasik ekonomistlerin bakış açısını, bu anlamda sermayenin var oluşunu kabul eder. Sermayeyi her zaman varmış gibi sunmak Marx için şu anlama geliyordu: sadece maddeye yoğunlaşmak ve özsel olan biçimsel belirlenimden uzaklaşmak.²⁴ Yani sermayenin bir kez belirli biçimlerinden soyutlama yapıldı mı ve sadece içeriğe vurgu yapıldı mı doğal olarak hiçbir şekilde sermayeyi insani olan her üretimin zorunlu bir koşulu olduğunu göstermek kolay olmayacaktır. Dolayısıyla Marx burjuva ekonomistler gibi sermayeye üretimin sonsuz ve doğal bir formu olarak yaklaşmaz. Bir başka örnek ise, parayı ilişkileri içinde göremeyen Proudhon’u eleştirdiği *Felsefenin Sefaleti* adlı eserinde gösterecektir. Bu anlamda Marx “para, bir şey değildir; toplumsal bir ilişkidir”²⁵ der.²⁶

²³ A. g. e., 1844 *El Yazmaları*, s. 210.

²⁴ Marcello Musto, “Comento storico critico”, *Introduzione alla critica dell’economia politica*, Karl Marx, Quodlibet, 2010.

²⁵ Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Çev: Ahmet Kardam, Sol yayınları: Ankara, 1999, s.79. Proudhon’un bu ilişkiyi görememesini ve dolayısıyla paranın ekonomik ilişkileri içerisinde tarihsel bir bağlamda anlam kazandığını gözden kaçırdığı için eleştirir. Marx şu ifadelerde bulunur; “tersine, bu ilişkinin bir halka olduğunu ve bu biçimiyle tüm bir başka ekonomik ilişkiler zincirine yakından bağlı olduğunu; bu ilişkinin, bireysel değişimin tekabül ettiğinden ne fazla ne eksik, belirli bir üretim biçimine tekabül ettiğini fark edecekti. Fakat o [Proudhon] ne yapıyor? O, parayı bir bütün olarak gerçek üretim biçiminden koparmakla işe başlıyor ve ondan sonra onu, hayal ürünü bir dizinin yeniden kurulması gereken bir dizinin ilk ögesi yapıyor.”

²⁶ Marx, paraya ve sermayeye dair benzer eleştirileri mülkiyet için de yapar. Bu anlamda mülkiyetin her tarihsel çağda farklı toplumsal koşullar içinde farklı biçimler aldığını ifade eder. Yani birbirinden farklı değişik toplumsal ilişkiler içinde farklı mülkiyet biçimleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla burjuva mülkiyetini tanımladığınız vakit der Marx burjuva toplumsal ilişkilerini de tanımlamış olursunuz. Marx’ın bu belirlenimini aşk kavramına uyguladığımızda aşkın burjuva üretim biçiminde ya da

İşte Marx'ı burada bu klasik ekonomistlerden ayıracak olan ikinci özellik ortaya çıkmış olur: tarihsel yaklaşım. Tarihsellik ve sonsuzluk ve doğal bakış açıları arasındaki fark Marx'ı klasik burjuva ekonomistlerinden ayırır. Dolayısıyla sermaye Marx için doğal bir şey olmaktan ziyade bir "ilişkidir." Marx onu bir ilişki şeklinde betimler. İlişki olduğu için zaman ve mekân belirlenimi vardır (yahut zorunludur), değişim vardır, tarih vardır (yahut zorunludur). Bu da ilişkiyi tarihe bağlar. Marx *Felsefenin Sefaleti*'nde Proudhon ile Hegel arasında kurduğu bağlantıyı açıklarken iktisatçıların en büyük hatasından bahseder. Bu noktada Marx iktisatçıların "burjuva üretim ilişkilerini, işbölümünü, krediyi, parayı vb. sabit, değişmez, ölümsüz kategoriler olarak" gördüklerini dile getirir. Bu yüzden de "iktisatçılar üretimin yukarıda sözü edilen ilişkiler içinde nasıl yapıldığını açıklarlar, ama bizzat bu ilişkilerin nasıl üretildiklerini, yani onları doğuran tarihsel hareketi açıklamazlar."²⁷ İşte bu noktada Marx şuna dikkat çeker. Eğer üretim ilişkisinin tarihsel hareketini ve dolayısıyla bunun teorik ifadesinden başka bir şey olmayan kategorileri bıraktığımız an; bu kategorileri fikirlerden ibaret ve dolayısıyla gerçek ilişkilerden bağımsız tasavvur ettiğimizde; sadece düşüncelerden ibaret olarak gördüğümüz vakit, bu düşüncelerin yahut fikirlerin kaynağını saf aklın hareketine bağlamak zorunda kalırız. Tarihselliğe bu kadar önem vermesinin sebebi elbette hiçbir şeyin kendiliğinden, sabit ve değişmez biçimde var olmadığını; bundan dolayı belli nedenler bağlamında ortaya çıktığını göstermektir.

Her ne kadar Proudhon "insanların kumaş, keten ve ipekli maddeleri belirli üretim ilişkileri içinde yaptıklarını çok iyi" kavraya da, bu üretim ilişkilerinin insanlar tarafından keten ve kumaşın üretilmesi gibi üretildiğini kavrayamadığını dile getirir Marx. Yani Marx'ın demeye çalıştığı şey "toplumsal ilişkiler, üretici güçlere sıkı sıkıya bağlıdır."²⁸ Bu da insanların belli koşullar bağlamında toplumsal ilişkiler ürettiklerini ve dolayısıyla tarihi biçimlendirdiklerini gösterir. Bu toplumsal ilişkileri kendi maddi üretkenliklerine göre üreten insan, bu toplumsal koşullara ve ilişkilere bağlı olarak da "ilkeler, düşünceler ve kategoriler üretirler."²⁹ Tarihe baktığımızda her toplumsal ilişki içinde bu ilkelerin, düşüncelerin ve kategorilerin değiştiğini görürüz. Yani Marx'ın deyişiyle ölümlüdürler ve dolayısıyla "tarihsel ve geçici ürünlerdir."³⁰

Peki, ama bütün bu söylenenlerin "aşkla" ilgisi nedir? Aslına bakılırsa Marx'ın kendisi doğrudan bu ilişkiyi mesela *1844 Ekonomi ve Felsefi Elyazmaları*'nda açıkça ifade eder. Marx her ne kadar doğrudan Hegel kadar

burjuva toplumsal ilişkiler içinde tanımlanması yoluyla onun böylesi derin ilişkilere, yani çok fazla insani olan bu ilişkiye nasıl yansıdığını da görmüş olacağız.

Marx genel olarak ekonominin kategorileri hakkında ve özel olarak mülkiyet hakkında şu önemli belirlenimde bulunur: "Mülkiyeti, sanki bağımsız bir ilişki, ayrı bir kategori, soyut ve ölümsüz bir düşünceymiş gibi tanımlamak, metafiziğin ya da hukukun kuruntusundan başka bir şey olmaz." (*Felsefenin Sefaleti*, s.152)

²⁷ Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Çev: Ahmet Kardam, Sol Yayınları: Ankara, 1999, s. 105.

²⁸ A. g. e, *Felsefenin Sefaleti*, s. 109.

²⁹ A. g. e, *Felsefenin Sefaleti*, s.109.

³⁰ A. g. e, *Felsefenin Sefaleti*, s.109.

net olarak kavramlar üzerinde belirlenimlerde bulunmuyor olsa da, ilişkileri içerisinde bu kavramlara değinir. Bu noktayı Marx'ı Hegel'den ayıran bir özellik olarak ortaya koymak mümkün.

Yani artık kavramlar üzerine sıradan şeylermiş gibi öyle havadan konuşmamak gerekir. Özellikle bu görev süreç göz önünde bulundurulursa kendisine bir şekilde Marksist yakıştırmasını uygun bulanlara düşmektedir: Unutulan kavramları Marksist bağlamda gözden geçirmek. Böylece kapitalizmin ne kadar ve nereye kadar ve nerelere nüfus ettiği daha net görülecektir. Yani lafı çok uzatmadan şöyle denebilir, nasıl ki Marx sermayeyi bir "şey" olarak görmenin ne kadar yanıltıcı olduğunu ve kapitalizmin yıkıcı etkisini görmemizi engellediğini söylüyorsa aynı şey diğer birçok durum için de geçerli, "aşk" durumu gibi mesela. Aşka şey olarak bakmak, onun gerçek doğasını görmeyi engeller; onun yerine aşka ilişkiler bütünü olarak bakılabilir. Aşka bir şeymiş gibi yaklaşıyor. Ona bir ilişkiler bütünü olarak bakmak daha doğru.

Şey olarak bakmak neyi getirir? Ya da neyi doğurur? Herhangi bir kavrama, bir anlayışa, bir nesneye, ya da özneye şey olarak bakmak, onu bir tüketim gereğine, aracına indirgemek anlamına gelir. Sadece bir ihtiyaç biçimi olarak kavramaya neden olur. Ancak şuna özellikle dikkat çekmek isteriz bu sadece aşk hali için geçerli olan bir durum değil; burada aşk sadece bir örnek olarak alınmalı belki de -ama önemini unutmadan- aynı şekilde arkadaşlık ve dostluk ilişkilerinde de bu böyle. Yani aşk nasıl yaşanırsa dostluk ilişkileri de öyle şekillenir. Ama bunun bilince dayalı bir süreç olmadığını hepimiz de biliyoruz. Zaten kapitalizmin başarısı kanımca burada yatıyor. Yani kapitalizm şunu söyler: sen bir birey olarak (yukarıda az çok bahsettik modern kapitalist zamanın birey tanımından) bilinç varlığısın, sen akıl varlığısın ve sen her şeyin bilincindesin. Ancak esasta birey, sadece teorize eden sadece hayal eden, bir varlık olarak kalır. *Eylemsiz* varlığa indirgenir. O artık hayal varlığıdır, arzu ettiklerine gerçekte ulaşamayacağı öğretilir ve ideal olanı gerçekleştirmek yerine yalnızca hayal etmekle kalır. Aşka onun için ideal olarak kalmış, hiçbir zaman gerçekleşme olasılığı olmayan bir gerçeklik olarak tanımlıdır. Kısacası aşka ya da bir dostluk ilişkisine bizi dönüştüren, var eden bir süreç, bir ilişkiler bütünü olarak bakılmaz. Burada kilit kelimeler, aşkın ve dostluğun, tek başlarına değil ama ilişkilerinin, yani aşk ve dostluk ilişkilerinin dönüştürücü ve tamamlayıcı özelliği yitirilir. Dolayısıyla sadece kavram olarak ortada 'dostluk', 'aşk' denilen şeyler kalır. Havada uçuşan kavramlar; içeriksiz, ne olduğu belirsiz "*şeyler*." Kapitalizmin eseri bütün bunlar. Herhalde kapitalizm ete kemiğe bürünmüş olsaydı yani bir özne olarak var olsaydı kendisiyle gurur duyardı. Duymaması için bir sebep yok sanırım!

Bu ilişki analizinden Marx'ın kadın ve erkek arasındaki ilişkiye dair neler söylediğine bakabiliriz.³¹ Marx'a göre kadın ve erkek arasındaki ilişki en doğal olan ilişki biçimidir. Marx'ın bu belirlenimi farklı şekillerde

³¹ Ancak bu meseleye geçmeden önce özellikle belirtmek gerekir ki "aşk" sadece kadın-erkek arasındaki bir durum olarak değil ancak geniş kapsamıyla ele alınmıştır. Yani her türlü aşk durumu sadece kadın ve erkek arasındaki durum değil. Burada verilecek açıklamaya konunun daha iyi anlaşılması açısından değinilecektir.

yorumlanmaya açık olmakla birlikte bunu biyolojik olarak türün devamlılığıyla olan ilişkisi üzerinden okumak bana daha doğru gelmektedir. Bu bir yandan da onun tür varlığı, yani insan olmasının getirdiği bir özelliktir. Doğal olmasının yanında zorunlu da bir ilişkidir, türsel özelliğinden dolayı. Bu ilişki doğal, zorunlu ve bunlara ek olarak dolayimsız yani doğrudan kurulan bir ilişki türüdür. En doğal ilişki biçimi olduğu için de insana dair olanın gerçekliği bu ilişki biçiminde ortaya çıkar.

İnsanın doğayla olan doğal ilişkisi insanın insanla olan doğrudan ilişkisi demektir. Benzer şekilde, insanın insanla olan ilişkisi insanın doğrudan doğayla olan ilişkisidir. Biraz daha açık kılmaya çalışırsak, bu doğal türsel ilişki içinde insanın doğayla ve diğer insanla olan ilişkisi dolayimsız doğal bir ilişkidir. Böylece bu doğal türsel ilişki içinde insanın insanla ilişkisi doğrudan doğayla ilişkisidir yani 'kendine özgü doğal belirlenimdir' çünkü ilişki doğal bir ilişkidir. Bu ilişki doğal olanın serimlenmesidir. Marx insana ait olan özü ve doğayı özdeşleştirir. Öyleyse kadın ve erkek ilişkisi içerisinde insanın kendine ait insani özü ne kadar doğa durumuna ve doğayı da ne kadar gerçek insani özü durumuna getirdiği görülür.

İnsanın ne ölçüde ya da ne kadar kendini tür varlığı, bir insan olarak kavradığı bu ilişkiden yola çıkarak kavranabilir. Yani insanın kültür düzeyi bu ilişkiyi kavrama biçimi üzerinden anlaşılır. Erkek kadın ilişkisi en doğal ilişkidir. Bu ilişki içerisinde insanın gereksinmesinin ne kadar insana ait bir gereksinme olduğu görülür. İnsanın doğal davranışının ne derecede insana ait duruma geldiği, insana ait olan özünün onun için ne derece de doğa durumuna geldiği görülmüş olur. İnsanın bireysel varlığı içinde ne ölçüde toplumsal olduğu bu ilişki içerisinde ortaya çıkar.³² Marx'ın bu söylediklerini *çok* ciddiye almak gerekir.

Marx'ın bütün bunları kadın erkek ilişkisi içerisinde ortaya koymasının nedeni, kapitalizm tarafından deforme edilmiş olan en doğal ilişki üzerinden gerçek türsel ilişkinin kaybının -yani gerçek insani özü,

³² "İnsandan insana dolayimsız, doğal, zorunlu ilişki *kadın erkek ilişkisidir*. Bu *doğal*, cinsil ilişki içinde insanın doğayla ilişkisi dolayimsız olarak insanla ilişkisidir, tıpkı insanla ilişkisinin dolayimsız olarak doğayla ilişkisi, kendine özgü *doğal* belirlenimi olması gibi. İnsan için insanal özün ne ölçüde doğa durumuna, ya da doğanın ne ölçüde insanın insanal özü durumuna gelmiş bulunduğu, *duyulur*, somut bir *olguya* indirgenmiş bir biçimde, demek ki bu ilişki içinde *görünür*. Bu ilişkiden yola çıkarak, demek ki, insanın tüm kültür düzeyi yargılanabilir. *İnsanın* kendisi için ne ölçüde *cinsil varlık*, *insan* durumuna gelmiş ve kendini böylece kavramış bulunduğu, bu ilişkinin özlüğünden çıkar; erkek kadın ilişkisi, insandan insana *en doğal* ilişkidir. Öyleyse insanın *doğal* davranışının ne ölçüde *insanal* duruma gelmiş ya da insanal özün onun için ne ölçüde *doğal* öz durumuna gelmiş, *insanal özünün* onun için ne ölçüde *doğa* durumu gelmiş bulunduğu bu ilişkide görünür. İnsan *gereksinmesinin* ne ölçüde insanal bir gereksinme durumuna, öyleyse insan olarak öteki insanın onun için ne derecede bir gereksinme durumuna gelmiş bulunduğu, insanın, en bireysel varlığı içinde, aynı zamanda ne ölçüde toplumsal bir varlık olduğu da bu ilişki içinde görülür."

(Karl Marx, 1844 *El Yazmaları*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları: Ankara, 1993, s.170-171)

insana ait gerçek öz ilişkinin yitirilmesinin- daha net görüleceğine dair ileri görüşlülüğüdür.

Meseleye şimdi başka bir açıdan bakalım araç-amaç ilişkisi bağlamında. Bu ilişkinin kurulması kaçınılmazdır. Çünkü karşımızdakini, hatta kendimizi araç konumuna indiriyoruz. Bu zaten kapitalizmin bize öğrettiği şeydir. Bağlanma ama bağ kur! Bunlar basit tanımlar, basit söylemler olarak gelebilir. Ancak altında yatan pek çok belirlenim söz konusudur. Bu bağlamda kapitalizm kalıcı olanı sevmez. Yani kendisinin kalıcılığından başka kalıcılıklara izin vermez. Tüketime dayalı olmadıkça hiçbir kalıcılık onun için faydalı değildir. Belki de kapitalizmin neyi sevdiğini ve neyi sevmediğini vurgulamak, bulmak, her alanda araştırmak ve gözler önüne sermek gerekmektedir. İdealist İtalyan felsefecilerden Croce, Hegel'in özel olarak tarih anlayışını ve genel olarak Hegel felsefesini ele aldığı kitabına '*Hegel felsefesinde hâlâ yaşayan ve ölü olan*'³³ başlığını koyduğunda hâlâ Hegel'den geriye neyin kaldığını sorgular. Bu başlıkla benzerlik içerisinde 'kapitalizmde yaşayan ve ölü şeyler' araştırılmaya başlandığı takdirde kapitalizmin nasıl işlediği belki de daha iyi anlaşılacaktır. Böylece kapitalizmin neye göre ne kadar değiştiği görülmüş olur. Tabii ki Marx'ın on birinci tezini dikkate alarak *artık dünyayı yorumlamayı bırakmalı ve değiştirmeliyiz, biz de artık kapitalizmi analiz etmeye son vermeli ve şu sonuca ulaşmalıyız: işte kapitalizm şu şekilde yok olacak!*

Bu bölüm, Marx'ın şu belirlenimleriyle bitirilip, Hegel'in karşılıklı tanınma ve kendini bir diğeri bulma belirlenimine geçilecektir.

"Eğer sen *insanı insan olarak* ve onun dünya ile ilişkisini de insanal bir ilişki olarak görürsen, sevgiyi ancak sevgi ile, güveni ancak güven ile vb. ile değiştirebilirsin. Eğer sanattan zevk almak istersen, sanat kültürüne sahip bir insan olman gerekir; eğer öbür insanlar üzerinde etkili olmak istersen, öbür insanlar üzerinde gerçekten yönlendirici ve uyarıcı bir etkisi bulunan bir insan olman gerekir. İnsan ile—ve doğa ile—ilişkilerinin her biri, *senin gerçek bireysel yaşamının, istencinin nesnesine uygun düşen belirli bir belirtisi* olmalıdır. Eğer sen karşılıklı sevgi uyandırmadan seversen, yani senin sevgin sevgi olarak karşılıklı aşkı uyandırmazsa, eğer seven insan olarak senin *yaşamsal belirtin* ile sen kendini *sevilen insan* durumuna dönüştürmüyorsan, senin aşkın erksizdir ve bu da bir mutsuzluktur."³⁴

³³ Benedetto Croce, *Ciò che è vivo e ciò che è morto nella filosofia di Hegel*, (What is Living and What is Dead in the Philosophy of Hegel) Bari, 1970.

³⁴ Karl Marx, *1844 Ekonomi ve Felsefe El Yazmaları*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları: Ankara, 1993, s. 210.

"Assume man to be man and his relationship to the world to be a human one: then you can exchange love only for love, trust for trust, etc. If you want to enjoy art, you must be an artistically cultivated person; if you want to exercise influence over other people, you must be a person with a stimulating and encouraging effect on other people. Every one of your relations to man and to nature must be a specific expression, corresponding to the object of your will, of your real individual life. If you love without evoking love in return – that is, if your loving as loving does not

Öyle görünüyor ki, karşılıklı sevgi uyandırmadan kendimizi sevdirek ama gerçekten sevmeyerek bir aşk ilişkisine giriliyor. Marx'ın dediği gibi bu aşk değil mutsuzluk getirir. Bu da tamamen Marx'ın paragrafın başında belirttiği “*insanı insan olarak görmek*” ile ilişkilidir. Sevileni belki de önce insan olarak görmek gerekir ki bu ilişki insani bir ilişkiye dönüşsün. Aksi takdirde ilişki sadece bir gereksinim ilişkisi olacaktır. Şimdi bu noktadan bu ilişkinin nasıl “karşılıklı bağı” içerisinde insani bir ilişkiye dönüşeceğini göreceğiz.

Üçüncü Adım: Kendini bir diğerinde var etme

“... ”

Beni sende ve seni bende görmek için yaşayarak,
Göklerin mutluluğunun tadını çıkarırız.”³⁵

Marx'ın bakış açısından konuyu inceledikten sonra bu bölümde konu Hegel'in diyalektiği çerçevesinde karşılıklı birbirini tamamlama/tanıma ve kendini bir diğerinde görme ilişkisi içerisinde aşk kavramı incelenecek ve aşkın *doğruluğu/gerçekliği* ortaya çıkarılacaktır.

Bir bilim olarak felsefe, Hegel'e göre, öncelikle belirlenimsiz, basit - saf- evrensel olan özden başlar, burada öz “kendinde şey” aşamasındadır yani kendisiyle dolaylımsız -doğrudan- bir ilişki içindedir. Dolayımı olmayı ancak kendi “içsel” “yalnız” durumunun dışına çıktığında, kendi dışındakine yani “diğerine” yöneldiğinde dolayısıyla kendine yabancılaşmaya başladığında, başkasını deneyimlemeye giriştiğinde edinir. Dış dünyayı tanımaya başladığı aşamadır. Aynı zamanda dış dünya aracılığıyla kendini de tanımaya başlar. Yani bir başkası haline gelir. En son aşamada tinin kendine geri dönüş aşmasıdır yani kendine yabancılaştığı aşamadan, tekrar kendine geri dönerek bu yabancılaşma durumu aşılar. Böylece kendisiyle yeniden doğrudan ilişki içine girer. Kısaca kendi karşıtına gider kendisini başkasında yahut karşıtında tanır, keşfeder, bilir ve yabancılaşmış olduğu kendisine geri dönerek yabancılaşmayı aşar. Hegel'in diyalektiğinin bir anlatımı olan bu açıklamalar onun bütün felsefesinin aşamalarını ifade eder. Aslında bütün bu süreçleri kendini kaybetme (yabancılaşma) ve kendini bulma (keşfetme) şeklinde tanımlayabiliriz.

Hegel kendi gerçekliğini diğer bir deyişle var oluşunu bir başkası aracılığıyla var etmeden bahseder. Kendisini gerçekleştirmesi, kendisi olabilmesi ancak bir başkasıyla girdiği ilişkide mümkün olacaktır. Başka bir deyişle, kendine yabancılaşmayı yaşamaması gerekecektir. Kendi dışına çıkması, başkası olması ya da başkasında ve başkası aracılığıyla kendini bulması gerekir. Yabancılaşma dediği de budur zaten. Bu yabancılaşmayı da

produce reciprocal love; if through a living expression of yourself as a loving person you do not make yourself a beloved one, then your love is impotent – a misfortune.” (Karl Marx, *Economic and Philosophical Manuscripts of 1844*, translated by Martin Mulligan, Progress Publishers, Moscow, 1967, from the marxists.org, p.62.)

³⁵ G. W. F. Hegel, Kaufmann'ın *Hegel: A Reinterpretation*, çalışmasından s. 332.

başkasıyla girdiği ilişkide yaşayacaktır. *Geist* (tin, insan anlamlarında) kendi kendisine yabancılaşabilmesi için, kendisi olmayan “başkasıyla” yani kendi karşıtıyla girdiği ilişkiyle ve böylece karşıtına dönüştüğü, kendisini bu ‘karşıtında’ ya da “başkasında” gördüğü zaman yabancılaşmayı yaşar. Böylece ilk başta belirlenimsiz, tanımsız olan tin -insan- kendisini diğeriyle girdiği ilişkide nesneleştirerek, kendini dışavurarak diğeri içinde kendini göstererek kendini görünür kılar. Tin şimdi evrensel olandan, tanımsız ve içeriksiz olandan tikel olana belirlenimliliğe geçiş yapmıştır. Hegel’in bu diyalektiğini aşka uygularsak; aşk durumunda ilişki içinde olan iki birey vardır. Bireyler karşılıklı olarak yabancılaşmalarını bir diğeri içinde (yani sevdikleri insanda) yaşarlar ve birbirleri aracılığıyla belirlenimli hale gelirler. Hegel’in ifade ettiği gibi kendi var oluşlarını ve dünyada görünür kılınabilirliklerini bir başkasında bulurlar. Bu başkası onun varoluşsal tamlığını sağlayan sevdiği insandır.

Bu noktada şunu vurgulama ihtiyacı hissediyorum: Hegel’in genel olarak bütün felsefesine baktığımızda bu özellikle *Tinin Fenomenolojisi*’nde³⁶ ve *Grundlinien der Philosophie des Rechts (Hukuk Felsefesinin Prensipleri)*’nde³⁷ daha fazla gözlemlenecektir; Hegel her zaman ilişkiden bahseder, bu ilişki her zaman zorunlu bir ilişki biçimidir. İlişkiden bahsetmeden felsefesi ilerlemeyecektir. Örneğin en çok bilinen ve en çok üzerinde tartışılıp konuşulan ilişki biçimi *Fenomenoloji*’de köle-efendi arasındaki diyalektik ilişkidir. Her biri aslında zorunlu olarak bu ilişkiyi kendilerinde taşırlar dolayısıyla ilişki içsel bir ilişkiyi ima etmiş olur. *Hukuk Felsefesi*’nde ise bireyin genelle yani evrensel olan ilişkisi, sivil toplumun devletle, ailenin sivil toplum ve devletle kurduğu ilişkiler hem dışsal hem de içsel karakterdedirler. İçsel olma daha çok öze ilgili yani doğrudan kurulan ilişki biçimidir. Kendimizle kurduğumuz ilişki içsel bir ilişkidir. Doğayla kurduğumuz ilişki dışsal bir ilişki biçimidir. Onunla kurduğumuz ilişkide bir araç aracılığıyla onu dönüştürür ya da onu yok ederiz (yani tüketiriz). Ancak aşk yollu kurulan ilişkinin dışsallık kadar içsellik içerdiğini söylemeye gerek yok. Aslında bunlarında ötesinde burada vurgulamak istediğim şey, Marx’ın ilişki kavramının ne kadar önemli olduğunun, Hegel aracılığıyla farkına vardığını belirtmektir. Marx Hegel’de ve Feuerbach’da bunu çok iyi görmüştür. O yüzdendir ki gerek *Yahudi Meselesi*’nde³⁸ gerek *Hegel’in Hukuk Felsefesi’nin Eleştirisi*’nde bu ilişkiyi devlet ve birey açısından ayrıntısıyla ele alır ve bu ilişkinin kopukluğundan kaynaklanan sorunlara derinlemesine değinir.³⁹

Hegel’in köle ve efendi arasındaki ilişki biçiminden bizim çıkardığımız şey, oradaki ilişkinin gerçek bir ilişki olmasının karşılıklı

³⁶ G. W. F. Hegel, “Phenomenology of Spirit”, *The Hegel Reader*’dan, Yayına hazırlayan: Stephen Houlgate, Blackwell Publishers, 1998.

³⁷ G. W. F. Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yayınlar, 2004 (G. W. F. Hegel, *Philosophy of Right*, Çev. S.W. Dyde, Dover Publications, 2005)

³⁸ Karl Marx, “On the Jewish Question,” *The Marx-Engels Reader*’dan, Yayına hazırlayan: Robert C. Tucker, W.W. Norton & Company, 1978.

³⁹ Bu sorunların içeriğine burada çok fazla değinemeyeceğiz. Başka bir makalenin konusu olabilirler ancak.

tanınma ile mümkün olduğudur. Aşk ilişkisinin hakikati de bu tanınma kavramında yatmaktadır. Karşılıklı tanınma söz konusu olduğunda aşk ilişkisindeki iki insan birbirlerini bir diğerinde var etme olanağını bulurlar; tabii ki Hegelci anlamda. Ancak ilişkiye kapitalizmin sunduğu biçimiyle “şey” olarak bakılırsa, zaten “tanınma” kavramına, karşıdaki kişinin varlığını varsaymaya gerek bile duyulmaz. Yani ilişkiyi nasıl kurduğumuz önemlidir; bu noktada bahsedilmesi gereken daha önce sözüne ettiğimiz ‘duygu’ kavramıdır. Yani aşk ilişkisine bizi dönüştüren ve var eden bir duygu bütünü olarak bakmamız zorunludur. Zorunludur çünkü aşkın hakikati buna bağlıdır. İşte burada kapitalizme karşı bir başka mücadele biçimi söz konusudur. Böyle bakmaya başladığımızda sadece kendimize değil, karşımızdakine, aşkıma ve dolayısıyla ilişkilerimize yaklaşımı da dönüştürmeye başlıyoruz demektir.

Sonuç

Aşk yahut sevgi hem Hegel hem Marx açısından “ilişki” kavramı içerisinde ele alınarak, bizde neden olacağı gücün farkında olarak tanımlı kılınmış yaşamımızdaki zorunlu kavramdır. Sevgiyi yahut aşkı Hegelci ve Marksçı terminolojinin mümkün kıldığı kadıyla, belki Nietzscheci bir anlamda “yaşamın onaylanması” olarak değerlendirmek imkânsız görünmüyor. Başka bir ifadeyle yaşamın diyalektik ilerleyişi yahut gücü, bu gücünü sevgi-aşk ilişkisinde de gösterir. Diyalektiğin ilerleyici gücü sevginin-aşkın sonsuz gücünde kendisini bir kez daha serimler. *Aşkın özünü* bu anlamda *diyalektiğin gücünde* bulmak mümkündür.

Feuerbach *Hıristiyanlığın Özü*⁴⁰ çalışmasında insanın özünden, doğasından bahsederken, Aklın, İradenin (istencin) ve Kalbin birliğinden söz eder. Bu bağlamda tam ve gerçek bir insanın aklın gücüne, iradenin gücüne ve kalbin gücüne sahip olduğunu ifade eder. Bu belirlenimde bulunurken aklın gücünün bilginin ışığı olduğunu, iradenin gücünün karakterin gücüyle özdeş olduğunu ve son olarak kalbin gücünün aşk yahut sevgi olduğunu bildirir. Akıl, sevgi ve iradenin gücü ona göre insanın yetkinlikleri olduğu gibi onun en yüksek güçleridir. İşte yitirilen şey bunlar arasındaki bağın kaybolmasıdır.

Yani sonuç olarak varılması hedeflenen nokta, aşkların ertelendiği, kaygıların değiştirmek ve dönüştürmek için “üretmek” yerine daha çok ‘nasıl tüketmek için üretebilirim’ üzerine kurulduğu üretim tarzında, aşka olan inanca daha da bir somutluk kazandırmak gerekir. Aşkın varlığı sadece iki birey arasındaki bedensel(tensel)liği ima etmez. Aynı zamanda aşkın var oluşu, yaşayan nefes alabilen bireylerin varlığına, sevginin, inancın ve gücün varlığına da işaret eder. Bu çağda en çok ihtiyaç duyduğumuz sanırım bu unutulmuş gücün bir felsefesini yapmaktır.

⁴⁰ Ludwig Feuerbach, *The Essence of Christianity*, Girişi çeviren: Zawar Hanfi, 1972, geri kalanını çeviren: George Eliot, 1854. Elektronik baskısı: <http://www.marxists.org/reference/archive/feuerbach/works/essence>

Felsefi Bir İnceleme: Aşkın Sonsuz Gücü

Son olarak makaleyi şunu söyleyerek sonlandırmak isterim; kendini bir diğesinde gerçekleştirme ve tamamlama işte korkulmaması ve hatırlatılması/hatırlanması gereken şey: aşk dolayısıyla böyle bir şey!

KAYNAKÇA

- Badiou, Alain; Nicolas Truong, *Aşka Övgü*, Can Yayınları: İstanbul, Çev. Orçun Türkay, 2011
- Croce, Benedetto, *Ciò che è vivo e ciò che è morto nella filosofia di Hegel*, (*What is Living and What is Dead in the Philosophy of Hegel*) Bari, 1970.
- Feuerbach, Ludwig, *The Essence of Christianity*, Girişi çeviren: Zawar Hanfi, 1972, geri kalanını çeviren: George Eliot, 1854.
- Elektronik baskısı:
<http://www.marxists.org/reference/archive/feuerbach/works/essence>
- Hegel, G. W. Friedrich, "Phenomenology of Spirit", *The Hegel Reader'dan*, yayına hazırlayan: Stephen Houlgate, Blackwell Publishers, 1998
- , *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yayınlar, 2004
- , *Philosophy of Right*, translated by S.W. Dyde, Dover Publications, 2005
- Kaufmann, Walter, *Hegel: A Reinterpretation*, Doubleday Anchor Book, Garden City, New York, 1966
- Kipnis, Laura, *Aşka Hayır*, Kapital Medya Hizmetleri, 2007
- , "Love in the 21st Century: Against Love [21.yüzyılda Aşk: Aşka Hayır]" <http://www.nytimes.com/2001/10/14/magazine/love-in-the-21st-century-against-love.html>.
- Marx, Karl, "Discovering Hegel (Marx to his father)," *The Marx-Engels Reader'dan*, yayına hazırlayan: Robert C. Tucker, W.W. Norton & Company, New York, London, 1978,
- , *1844 Ekonomi ve Felsefi Elyazmaları*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları: Ankara, 1993
- , *Felsefenin Sefaleti*, çev. Ahmet Kardam, Sol Yayınları: Ankara, 1999
- , *Economic and Philosophical Manuscripts of 1844*, çev. Martin Mulligan, Progress Publishers, Moscow, 1967, marxists.org sitesinden alınmıştır.
- , "On the Jewish Question," *The Marx-Engels Reader'dan*, yayına hazırlayın: Robert C. Tucker, W.W. Norton & Company, 1978
- McLellan, David, *Marx Before Marxism*, Harper & Low, Publishers, 1970
- Musto, Marcello, "Commento storico critico", in *Introduzione alla critica dell'economia politica*, Karl Marx, Quodlibet, 2010
- Schiller, J. C. Friedrich, *Letters Upon The Aesthetic Education Of Man*, elektronik baskı: <http://www.bartleby.com/32/501.html>
- Tolstoy, Leo, "On Life", *The complete works of Count Tolstoy*, cilt. XVI, Çev. Leo Wiener, Boston: Dana Estes Company Publishers
- Wittgenstein, Ludwig, *Philosophical Investigations*, çev. G. E. M. Anscombe, Basil Blackwell, 1958

MEKTUPLAR

Marx tarafından babasına 10 Kasım 1837 tarihli mektubu

Marx tarafından Ruge'ye Eylül 1843 yılında yazılır (*Deutsch-Französische Jahrbücher*).

Marx tarafından P.V. Annenkov'a 28 Aralık 1846 yılında yazılır

Marx tarafından J.B Schweitzer'e 24 Ocak 1865 yılında yazılır